

رفتارهای بازی در کودکان بر مبنای سبک فرزندپروری پدر

سولماز ظفر رزاقی^{۱*}، احمد خامسان^۲^۱ کارشناس ارشد روان‌شناسی تربیتی (s.razaghnia@gmail.com)^۲ استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه بیرجند

چکیده

یکی از زمینه‌هایی که روان‌شناسان از آن به‌عنوان تشخیص و درمان مشکلات رفتاری کودک استفاده می‌کنند بازی است. هدف پژوهش حاضر مقایسه رفتار بازی کودکان بر اساس سبک تربیتی پدر است. در این پژوهش مقیاس مشاهده بازی روبین برای سنجش رفتارهای بازی کودکان به‌کاربرده شده است. از این مقیاس به‌عنوان یک ابزار تشخیصی در تعیین اختلافات سنی و جنسی کودکان، تشخیص گوشه‌گیری و پرخاشگری زیاده از حد کودکانی که در معرض خطر مشکلات روان‌شناختی در آینده هستند، استفاده می‌شود. روش پژوهش علی مقایسه‌ای بوده است. جامعه آماری پژوهش کودکان ۴ و ۵ ساله مهدکودک‌های شهر بیرجند و نمونه پژوهش ۳۰ کودک بودند که بر اساس پرسشنامه سبک فرزندپروری بامریند در سه سبک قاطع، استبدادی و سهل‌گیر از هفت مهدکودک انتخاب شدند. نتایج نشان داد بین رفتارهای بازی و بی‌بازی کودکان بر اساس سبک‌های فرزندپروری پدر تفاوت معناداری از نظر آماری وجود دارد. مقیاس مشاهده بازی روبین برای استفاده در سایر پژوهش‌ها در ایران تنظیم و اعتباریابی نمره‌گذاری این مقیاس مورد تأیید قرار گرفت.

کلید واژه‌ها: مقیاس مشاهده بازی، بازی اجتماعی، بازی شناختی، سبک فرزندپروری.

با توجه به مطالب بالا و پیشینه پژوهش‌های انجام شده در زمینه بازی و سبک فرزندپروری احتمال این وجود دارد سبک فرزندپروری نقش مؤثری بر رفتارهای بازی کودکان داشته باشد، و از آن‌جا که بازی ابزاری برای شناخت اختلافات رفتاری در کودکان سنین پیش‌دستانی می‌باشد و به‌ویژه در داخل کشور کمتر مورد توجه و پژوهش قرار گرفته است، مطالعه حاضر به‌منظور مقایسه رفتارهای بازی کودکان بر اساس سبک فرزندپروری والدین طراحی و اجرا گردیده است.

روش

شرکت کنندگان و طرح پژوهش

در این پژوهش علی-مقایسه‌ای ابتدا از بین تمامی کودکان ۴-۵ سال دختر و پسر (۷۰۰ کودک) که در سال ۸۹ در مهدکودک‌های شهر بیرجند حضور داشتند ۳۰ کودک به‌صورت نمونه‌گیری هدفمند بر اساس سبک فرزندپروری پدر انتخاب شدند. به‌منظور کنترل متغیرهای مداخله‌گر مثل (طبقه اقتصادی و اجتماعی) سعی شد کودکان سبک قاطع از لحاظ سطح اقتصادی و اجتماعی مشابه کودکان سبک استبدادی و سهل‌گیر انتخاب شوند.

ابزار

پرسشنامه بوری (۱۹۹۱): این پرسشنامه بر اساس نظریه بامریند (۱۹۹۱) از الگوهای رفتاری سهل‌گیر، مستبد و قاطع منتج شده است. میزان پایایی این پرسش‌نامه را با روش بازآزمایی، ۰/۸۱ برای سبک سهل‌گیرانه، ۰/۹۲ برای سبک مستبدانه و ۰/۹۲ برای سبک مقتدرانه گزارش نموده‌است. هم‌چنین وی در مورد میزان اعتبار پرسش‌نامه، رابطه بین سهل‌گیر بودن و مستبد بودن را (۰/۵۲-) و هم‌چنین رابطه مقتدر بودن و مستبد بودن (۰/۵۲-) را در مادران منفی گزارش کرده‌است (به‌نقل از اسفندیاری، ۱۳۷۴). اسفندیاری (۱۳۷۴) میزان پایایی به‌روش بازآزمایی را برای سبک سهل‌گیرانه ۰/۶۹، برای سبک مستبدانه ۰/۷۷ و برای سبک مقتدرانه ۰/۷۳ را گزارش کرده است. این پرسشنامه شامل سی جمله می‌باشد که ۱۰ جمله آن مربوط به شیوه سهل‌گیرانه (عبارات شماره ۲۸، ۲۴، ۲۱، ۱۹، ۱۷، ۱۴، ۱۳، ۱۰، ۶، ۱)، ۱۰ جمله مربوط به شیوه استبدادی (عبارات شماره ۲۹، ۲۶، ۲۵، ۱۸، ۱۶، ۱۲، ۹، ۷، ۳، ۲) و ۱۰ جمله شیوه قاطع و اطمینان‌بخش (عبارات شماره ۳۰، ۲۷، ۲۳، ۲۲، ۲۰، ۱۵، ۱۱، ۸، ۵، ۴) را سنجش می‌کند. در مقابل هر جمله ۵ ستون با عناوین کاملاً موافقم، تقریباً موافقم، مخالفم، کاملاً مخالفم قرار دارد. که به ترتیب از ۰ تا ۴ نمره گذاری می‌شوند. با جمع نمرات سوالات مربوط به هر شیوه سه نمره مجزا به‌دست می‌آید که نمره والدین را در سبک فرزندپروری مشخص می‌کند و نمره بیشتر، سبک فرزندپروری والدین را نشان می‌دهد.

مقیاس مشاهده روبین (Play observation scale rubin): برای سنجش رفتارهای بازی آزاد کودکان ۴ تا ۵ سال توسط روبین (۱۹۸۹) ابداع شده است. این مقیاس شامل دو مقوله اجتماعی (بر اساس نظریه پارتن، ۱۹۳۲) و شناختی (بر اساس نظریه پیازه) می‌باشد. لذا در این مقیاس نظریه اجتماعی بازی پارتن و شناختی پیازه ادغام شده و چارچوبی برای کدگذاری رفتارهای بازی (Play behaviors) و غیر بازی (Non play) کودکان فراهم شده است. این مقیاس از طریق مشاهده به‌بررسی و نمره‌گذاری رفتارهای بازی کودکان بر اساس این دو مقوله فوق می‌پردازد. درویش، اسکیوول، هاتز و آلفونسو (۲۰۰۰) پایایی بین کدگذاری مشاهده‌گران را ۰/۸۷ به‌دست آورده‌اند. روبین و همکاران (۲۰۰۱) پایایی بین مشاهده‌گران را حدود ۰/۸۰-۰/۹۰ توافق کرده‌اند. داده‌های این مقیاس در ۱۵ دقیقه به‌دست می‌آید. به‌این صورت که هر کودک در هر روز به مدت ۵ دقیقه مورد مشاهده قرار می‌گیرد. مشاهده‌گر به‌منظور آشنا شدن بیشتر با کودک،

بازی اصلی‌ترین بخش زندگی کودکان پیش‌دستانی است. کودکان از آن به‌عنوان ابزاری برای بیان احساسات، آرزوها، به‌نمایش گذاردن تجربیات خود استفاده می‌کنند و به‌خودشکوفایی می‌رسند. در زمینه بازی نیز نظریه‌های مختلفی بیان شده است، از جمله پیازه (۱۹۵۲)؛ به‌نقل از منصور، (۱۳۸۴) معتقد است بازی فعالیتی است که به رشد شناختی کودکان کمک می‌کند و به‌آن‌ها اجازه می‌دهد از طریق درونی‌سازی، اشیاء و وضعیت‌های جدید را در شیوه تفکر خود جای دهند. یکی از عواملی که شیوه و نوع بازی را تحت تأثیر قرار می‌دهد سبک فرزندپروری است گاهی والدین اهمیت و تأثیر عمیق بازی را در رشد و نمو کودک ندید می‌گیرند و به‌جای این که کودکان را به‌بازی تشویق کنند، مانع شرکت آن‌ها در بازی می‌شوند (تجاتی، ۱۳۷۴). دایانا بامریند سبک‌های تربیتی والدین را به‌سه شیوه تقسیم کرده است: مستبدانه، مقتدرانه و سهل‌گیرانه. والدین مستبد دارای سبک مستبدانه با مهارگری شدید، سطوح بالای جدیت، انضباط بی‌ثبات و سخت‌گیرانه و سطوح نسبتاً پایینی از صمیمیت عاطفی می‌باشند. والدین قاطع به‌صورت افرادی گرم و صمیمی توصیف شده‌اند، در عین حال که بر آن‌چه که کودکانشان انجام می‌دهند کنترل دارند. آن‌ها برای خواسته‌هایی که از فرزندان خود دارند، از دلایل و توضیحات منطقی استفاده می‌کنند. والدین سهل‌گیر به‌صورت والدینی توصیف شده‌اند که سعی دارند برای کودکان خود، محیطی گرم، آرام و پذیرا به‌وجود آورند، خواسته‌های اندکی از فرزندان خود دارند و بر آن‌چه که آن‌ها انجام می‌دهند کنترل و نظارت ندارند. این والدین به‌فرزندان خود، آزادی بیش از حد می‌دهند و خطای آن‌ها را نادیده می‌گیرند (بامریند، ۱۹۹۱؛ بوری، ۱۹۹۱؛ به‌نقل از یوسفی، ۱۳۸۶).

طبق دیدگاه روان‌کاوی نحوه‌ای که والدین سائق‌های جنسی و پرخاشگری فرزند خود را در چند سال اول زندگی اداره می‌کنند، برای رشد شخصیت سالم حیاتی است (به‌نقل از یوسفی، ۱۳۸۶).

در پژوهشی کلاوسن و روبیلا (۲۰۰۱) نشان داده‌اند که سبک فرزندپروری والدین با بازی کودکان با همتایانشان رابطه داشته و سبک فرزندپروری مقتدرانه با سطوح پیچیده بازی همبستگی بیشتری داشته است. درویش و همکاران (۲۰۰۱)، در پژوهش بازی و مهارت‌های اجتماعی را در دو گروه از کودکان، کودکانی که با آن‌ها بدرفتاری شده و کودکانی که با آن‌ها بدرفتاری نشده مقایسه کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان داده که کودکانی که با آن‌ها بدرفتاری شده است به‌طور معناداری مهارت‌های ضعیف‌تری در تعاملات اجتماعی آغازین با همتایان و برقراری خودکنترلی داشتند، به‌علاوه شماری از رفتارهای مشکل‌دار را دارا بودند. بین گروه‌ها با توجه به سطح شناختی بازی (بازی ساختمانی، نمایشی، عملکردی و اکتشافی) و سطح مشارکت اجتماعی بازی (بازی انفرادی، موازی و گروهی) تفاوت معناداری وجود نداشته است.

در ایران نیز جنتیان و همکاران (۱۳۸۷)، اثربخشی بازی درمانی مبتنی بر رویکرد شناختی-رفتاری را بر شدت علائم اختلال بیش‌فعالی/کمبود توجه در دانش‌آموزان پسر ۹ تا ۱۱ ساله مبتلا به بیش‌فعالی بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان داده که بازی درمانی در مرحله پس‌آزمون باعث کاهش معناداری در شدت علائم بیش‌فعالی همراه با کمبود توجه، خطاهای پاسخ‌دهی و افزایش معنادار زمان پاسخ‌دهی می‌شود. هم‌چنین بازی‌درمانی در مرحله پیگیری باعث افزایش زمان پاسخ‌دهی می‌شود، ولی در خطاهای پاسخ‌دهی تأثیری ندارد. دادستان و همکاران (۱۳۸۸)، تأثیر بازی‌درمانگری کودک محور را بر کاهش مشکلات برونی‌سازی شده کودکان بررسی کرده‌اند. نتایج این پژوهش نشان داده است که بر اساس ارزیابی مادران، نمره مقیاس برونی‌سازی شده کودکان و زیر مقیاس رفتار پرخاشگرانه به‌طور معناداری کاهش یافته است.

منابع

اسفندیاری، غلامرضا (۱۳۷۴). بررسی و مقایسه شیوه‌های فرزندپروری مادران کودکان مبتلا به اختلالات رفتاری و مادران کودکان بهنجار و تأثیر آموزش مادران بر اختلالات رفتاری فرزندان. پایان نامه کارشناسی ارشد، انستیتو روان پزشکی ایران، تهران.

جنتیان، سیما؛ نوری، ابوالقاسم؛ شفتی، سیدعباس؛ مولوی، حسین و سماواتیان، حسین (۱۳۸۷). اثربخشی بازی‌درمانی مبتنی بر رویکرد شناختی-رفتاری بر شدت علائم اختلال بیش‌فعالی/کمبود توجه در دانش‌آموزان پسر ۹-۱۱ ساله مبتلا به ADHD. مجله علوم رفتاری، ۱۶(۲): ۱۰۹-۱۱۸.

دادستان، پریخ؛ بیات، مریم و عسگری، علی (۱۳۸۸). تأثیر بازی درمان‌گری کودک محور بر کاهش مشکلات برونی‌سازی شده کودکان. مجله علوم رفتاری، ۳(۴): ۲۵۷-۲۶۴.

منصور، محمود (۱۳۸۴). روان‌شناسی ژنتیک: تحول روانی از تولد تا پیری. تهران: سمت.

مهجور، سیامک‌رضا (۱۳۷۸). روان‌شناسی بازی. شیراز: نشر سامان.

نجاتی، حسین (۱۳۷۴). نقش تربیتی پدر در خانواده. تهران: نشر ژرف.

یوسفی، فریده (۱۳۸۶). ارتباط سبک فرزندپروری والدین با مهارت‌های اجتماعی و جنبه‌هایی از خود-پنداره دانش‌آموزان دبیرستانی. دو ماهنامه علمی-پژوهشی دانشور رفتار دانشگاه شهید. ۱۴(۲۲): ۳۷-۴۵.

Clawson, M. A. & Robila, M. (2001). Relation between parenting style and childrens play behavior. *Tssues in education. Journal Of Early Eduction For and Family Review.* 8(3): 13-19.

Darwish, D., Esquivel, G. B., Houtz, J. c. & Alfonso, V. C. (2001). Play and social skills in maltreatment and non-maltreatment preschoolers during peer interactions. *Abstract Available From Science direct: Retrived 2009/8/10*

Rubin, K. H. (2001). The paly observation scale (POS). Published By Center For Children, Relationship's And Culture University Of Maryland. 1-23.

رفتار او را به مدت ۳۰ ثانیه قبل از آغاز ثبت رفتارها مشاهده می‌کند. سپس کودک هدف به مدت ۱۰ ثانیه مورد مشاهده یا فیلم‌برداری قرار می‌گیرد و ۵ تا ۱۰ ثانیه بعدی صرف کدگذاری در برگه کدگذاری می‌شود. هنگام کدگذاری رفتار کودک اولین تصمیمی که مشاهده‌گر باید بگیرد این است که آیا رفتار مشاهده شده رفتار بازی است یا بی‌بازی. در این مقیاس رفتارها به دو مقوله رفتارهای بازی و بی‌بازی تقسیم می‌شود.

رفتارهای بازی شامل: بازی عملکردی، ساختمانی، اکتشافی، نمایشی، بازی با دلمشغولی و باقاعده می‌باشد که می‌تواند به صورت انفرادی، موازی و گروهی انجام شود. رفتارهای بی‌بازی شامل: رفتارهای بدون دل‌مشغولی، ناظر، انتقالی، گفتگوی فعال، پرخاشگری، بازی بی‌قاعده، رفتار انتظاری، رفتار اضطرابی، رفتارهای غیر قابل کدگذاری و بیرون اتاق می‌باشد.

مراحل اجرای آزمایش

در این پژوهش ابتدا پرسشنامه سبک فرزندپروری بامریند از طریق مربیان مهدکودک در اختیار پدران کودکان ۴-۵ سال قرار گرفت. برای اطمینان از صحت پاسخگویی به پرسشنامه پدران با تحصیلات کمتر از سیکل مورد مصاحبه قرار گرفتند. از طریق این پرسشنامه اطلاعاتی نیز در مورد سطح تحصیلات، شغل و تعداد فرزندان به دست آمد سپس شرکت‌کنندگان بر اساس سبک فرزندپروری پدر در سه گروه ده نفری، قاطع، استبدادی و سهل‌گیر قرار گرفتند. در این مرحله برای عادی شدن حضور مشاهده‌گر به همراه دوربین در محل بازی چند ساعتی صرف شد. سپس هر کودک به مدت سه روز (هر روز ۵ دقیقه) در اتاق بازی مورد مشاهده قرار گرفت. و بر اساس مقیاس مشاهده بازی روبین (۲۰۰۱) رفتارهای کودک در حین بازی، کدگذاری شد.

نتایج

در این پژوهش به منظور بررسی تفاوت بین رفتارهای بازی و بی‌بازی کودکان ابتدا مجموع فراوانی رفتارهای بازی و هم‌چنین رفتار بی‌بازی کودکان بر اساس مقیاس مشاهده بازی به دست آمد سپس بر مبنای سبک فرزندپروری پدر میانگین‌ها با آزمون تحلیل واریانس یک راه مقایسه شد. نتایج آزمون نشان می‌دهد که: بین رفتارهای بازی $P < 0.01$ و بی‌بازی $P < 0.05$ کودکان سه گروه از نظر آماری تفاوت معنادار وجود دارد. به منظور تعیین این که بین کدام گروه‌ها تفاوت وجود دارد آزمون تعقیبی توکی انجام شد. نتیجه آزمون توکی نشان داد که، میانگین نمره بی‌بازی در کودکان سبک قاطع نسبت به کودکان سبک‌های سهل‌گیر و استبدادی به‌طور معنی‌داری کمتر است ($P < 0.05$). میانگین نمره بازی در کودکان سبک قاطع نسبت به کودکان سبک‌های سهل‌گیر و استبدادی به‌طور معناداری بیشتر است ($P < 0.01$).

به منظور دقت در نمره‌گذاری، فیلم‌ها توسط سه مشاهده‌گر ارزیابی شد، و همبستگی بین نمره‌گذاری ارزیابان محاسبه شد این همبستگی معنادار و بین ۰/۷ تا ۱ قرار گرفت.

بحث

نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد که بین رفتارهای بازی و بی‌بازی کودکان سبک‌های مختلف تفاوت وجود دارد. که این فرضیه با پژوهش کلاوسن و روبیلا (۲۰۰۱) همسو می‌باشد. کودکان سبک قاطع رفتارهای بازی بیشتری نسبت به دو گروه دیگر و کودکان سبک سهل‌گیر رفتارهای بی‌بازی بیشتری دارند. این امر نشان می‌دهد سبک و شیوه تربیت فرزند توسط والدین عاملی قوی بوده و در بروز رفتارهای بازی و بی‌بازی تأثیر گذاشته است و در تنش، تعاملات با دیگران، پرخاشگری و رفتارهای انتظاری نمود پیدا کرده است. خانواده اولین مکانی است که کودک زندگی خود را در آن آغاز می‌کند و از همان ابتدا تحت امر و نهي‌ها و خواسته‌های والدین خود قرار می‌گیرد پس طبیعی است که تأثیر شیوه‌های تربیت فرزند توسط والدین ماندگارتر و مؤثرتر از عوامل دیگر باشد.

مرور کلی یافته‌های پژوهش مشخص می‌کند که سبک‌های فرزندپروری عامل مهمی است که در بازی‌های کودکان نقش دارد. والدین باید دقت لازم را در اتخاذ شیوه فرزندپروری داشته باشند و مطلوب‌ترین سبک که همان سبک قاطع می‌باشد را انتخاب کنند، تا از بروز مشکلات رفتاری کودکان خود جلوگیری کنند.

همانند بسیاری از تحقیقات انجام شده تحقیق فوق نیز با محدودیت‌هایی همچون: هزینه‌بر و وقت‌گیر بودن اجرای پژوهش، حضور نامنظم کودکان در جلسات مشاهده به دلیل بیماری و ... که به مراتب کار را طولانی‌تر می‌کرد. با توجه به نتایج به دست آمده از این پژوهش، برای پیشبرد تحقیقات آتی، پیشنهادها زیر ارائه می‌شود؛ رویه‌رو بوده است: انجام پژوهش در حیطه بازی بر اساس مقیاس روبین به صورت مطالعه موردی به جهت صرف وقت و دقت بیشتر، انجام پژوهش فوق با توجه به تفاوت‌های جنسیتی و مقایسه نتایج حاصل از بررسی دختران و پسران و اتخاذ دیدگاه بوم‌شناختی برای درک بهتر سبک فرزندپروری و رفتارهای بازی کودکان.